

ПРИНЦИПИ ОД КОЈИХ СЕ ПОЛАЗИ У НЕГОВАЊУ ЛИКОВНОГ СТВАРАЛАШТВА
ДЕЦЕ И МЛАДИХ

Наставни или дидактички принципи представљају полазну основу, односно начела од којих се полази у извођењу наставе и остваривању њених циљева, задатака и битно утичу на ток предавања и учења, а у складу са општим законитостима процеса наставе. Дидактички принципи су формирани као резултат дугог искуства школске праксе у условима промена које су се дешавале у развоју школе. Њихов задатак је да помогну ефикасност наставе и имају улогу оријентације, па самим тим не могу да замене стваралачки приступ наставника у актуелној пракси која има своје специфичности.

Методика ликовног васпитања и образовања (како наставе ликовне културе тако и ликовног васпитања предшколске деце) уважава и користи опште дидактичке принципе уз извесну прераду и прилагођавање специфичностима ликовног васпитања и образовања. Б. Карлаварис је у својој *Методологији* (1986) дефинисао принципе и начела ликовног васпитања и образовања као полазиште за остваривање васпитно-образовних циљева у овој области. Полазећи од општих дидактичких принципа уз уважавање специфичности процеса ликовног васпитања и образовања издвојићемо следеће принципе:

Принцип квалитета и васпитне усмерености – Васпитни рад увек има оријентацију и тежи ка неком идеалу, квалитету који називамо циљем. Квалитативан циљ се не може остварити на некавалитетним садржајима, поступцима и односима. Нема правог рада у ликовном васпитању и образовању ако он не доприноси развоју личности и њеним квалитетима, па свака ликовна активност треба да има своју васпитну усмереност. То значи да је неопходно да поступци наставника (ликовног педагога, учитеља или васпитача), као и садржаји и активности треба да буду у функцији развоја како ликовних способности, тако и личности детета у целини, што је дефинисано општим и специфичним циљевима ликовног васпитања и образовања.

Принцип систематичности и поступности – Ликовна активност је слободна, али васпитно-образовни рад и у овој области има своје циљеве, задатке и садржаје. У ликовном раду стваралачка активност детета треба да буде свесна, а не чисто репродуктивна. Наставник (ликовни педагог, учитељ или васпитач) треба пажљиво да одреди ликовни проблем (од познатог ка непознатом, од реалног ка апстрактном, од ближег ка даљем, од простог ка сложеном...) уважавајући претходна знања, како би дете поступачно изграђивало систем знања и вештина у овој области. Систематичност се не односи само на приступ садржају већ подразумева артикулацију свих аспеката васпитно-образовног рада у овој области. Принцип систематичности у извесном смислу налази своју конкретизацију у наставном плану и програму, у уџбеничкој литератури као и у методама рада наставника. Одрасли у току рада треба да континуирано прати процес и резултате уз уважавање специфичности ликовног

васпитања и образовања као система који је флексибилан, отворен, динамичан, дијалектичан.

Принцип индивидуалности и одмерености према узрасту – Принцип индивидуализације и одмерености према узрасту подразумева прилагођавање метода, облика рада и педагошких поступака са индивидуалним особеностима сваког детета, уважавајући разлике међу децом и њихов индивидуални темпо развоја. Ликовни израз је условљен структуром сваке личности и он одражава ту личност. Наставник (ликовни педагог, учитељ или васпитач) у васпитно-образовном раду мора да поштује индивидуалност детета, па мора настојати да код детета шири и обогаћује ликовни сензибилитет уз уважавање његових индивидуалних специфичности. Наставник не може да тражи од детета више него што оно може да постигне, већ се захтеви постављају тако да стимулишу његов напор у решавању проблема како би напредовало у развоју, да га уводи у „зону наредног развоја”. Важно је уважити чињеницу да је редослед развоја све деце исти, али да је темпо њиховог развоја различит.

Принцип слободног ликовног изражавања – Стваралаштво и слобода су синоними једног истог људског процеса. Овај принцип треба схватити шире и обухватније, као развој индивидуалности деце али не само у смислу спонтаности, већ у оквирима законитости развоја креативности. Задатак наставника (ликовни педагог, учитељ или васпитач) јесте да поштује овај дидактички принцип, да подстиче слободни и креативни израз деце без наметања готових шема и шаблона, али уз благо усмеравање и уважавање, како природе ликовне уметности тако и индивидуалних специфичности сваког детета.

Принцип социјализације – Колективни рад деце доприноси развоју друштвености, међусобном разумевању и поштовању различитости. Принцип социјализације подразумева овладавање и споразумевање визуелним средствима, чиме се богати и култивише социо-емоционална сфера дечје личности, развија осетљивост за широк круг појава у друштвеном животу, уметности и стваралаштву. Путем ликовног стваралаштва дете потврђује свој идентитет, стиче слику о себи, као и поверење у своје способности, осамостаљује се, развија своју иницијативу и критичност и то све постиже сопственом активностима.

Принцип свесности и активности – Принцип свесности и активности подразумева активан однос према знањима која се стичу као услов за свесно образовање чиме се превазилази формалистички приступ, односно механичко памћење без разумевања садржаја који се учи, вербална презентација наученог без образложења, као и неспособност да се оно што је научено примени у пракси. Када се говори о ликовном васпитању и образовању наставник може својим поступцима да онемогући да се активност и свесност детета у ликовном раду испоље ако намеће готове узорне и моделе или захтева иста решења од све деце. Дете тада механички преноси узорне, без свесне и стваралачке ангажованости. Неопходно је у васпитно-образовном процесу оспособити дете

да има активан однос према знањима и вештинама која стиче и да их свесно користи у пракси, што значи да у области ликовне културе васпитно-образовни рад треба организовати тако да деца могу да самостално и плански решавају одређене ликовне проблеме, а не да буду само извршиоци налога задатака без самосталног, свесног и активног учешћа.

Принцип очигледности и апстрактности – Принцип очигледности и апстрактности је један од најчешћих принципа који се уважава у васпитно-образовном раду. Очигледност дете има већ делимично у свом искуству при чему овај принцип олакшава додир са стварношћу, упознавање појава и процеса, као и разумевање односа међу њима. Веома је важно у раду са децом омогућити богата чулна и сазнајна искуства, при чему је потребно активно и свесно учешће детета. Ликовно стваралаштво је процес трансформације и преобликовања, при чему важну улогу имају разне психичке операције. Дете се у почетку не ослања на непосредно посматрање, већ на раније виђено, доживљено сазнање, дакле на лично искуство. Пољски педагог Окоњ предлаже два начина у примени овог принципа (Н. Трнавац и Ј. Ђорђевић, 1995, 216). Први је непосредно упознавање ствари (природна очигледност) које се односе на реалне предмете, појаве и процесе. Друго се односи на повезивање спознаје са стварношћу кроз активно учешће детета, што олакшава откривање повезаности међусобне зависности предмета, појава и процеса, па самим тим утиче и на развој како конвергентног, тако и дивергентног мишљења. У ликовном васпитању и образовању је веома важно очигледност поимати као средство наставе, а не као крајњи циљ, како се не би блокирао развој појмова и апстрактног мишљења и задржавало миљење детета само на перцептивном нивоу, па је за стваралаштво у ликовном раду неопходно развијати способност да се са конкретног прелази на апстрактно мишљење.

Принцип повезаности теорије и праксе – Принцип повезаности теорије и праксе омогућава да дете развија способност стваралачког мишљења, и логичког повезивања теоретских поставки са актуелном праксом. Практика тражи одговоре на одређена питања, а теорија трага за одговорима и образложењима, и обрнуто, одређене теоретске поставке и њихова оправданост се проверава у пракси. Самим тим дете кроз практичан рад може да примењује проверава истинитост усвојених знања, као и да дубље уђе у суштину теоретских поставки.

Принцип интеграције са осталим васпитно-образовним областима – Дете доживљава стварност интегрално, а не подељену на области, тако да и његови начини изражавања (говорно, драмско, ликовно, музичко) треба да представљају јединство. Наставник треба тако да организује ликовне активности да се оне преплићу и повезују са осталим садржајима (посебно уметничким), па се тиме уважава и принцип интеграције и постиже синергија различитих уметности. Ликовно васпитање и образовање на предшколском и основношколском нивоу чини интегрални део целокупног васпитања и образовања.

Може се закључити да дидактички принципи дају одговор због чега дете треба поучавати на одређени начин, а успешност примене дидактичких принципа у васпитно-образовном раду у великој мери зависи од личности наставника, његове стручне и методичке спреме, његове опште културе, креативног става у васпитном процесу, способности да разуме децу, да са њима дели доживљаје у игри и раду, од његове отворености, радозналост духа и осетљивости за ново и позитивно у васпитно-образовном раду и окружењу.

МЕТОДЕ ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА У ЛИКОВНОМ ВАСПИТАЊУ И ОБРАЗОВАЊУ

Методe су плански и систематски поступци или начини рада у обради садржаја васпитно-образовног рада. Пошто свака метода има за основу неки садржај, може се рећи да садржај одређује методу (научне методе, уметничке методе, истраживачке методе...). Метода служи наставнику као начин рада са децом како би остварио одређене васпитно-образовне циљеве и задатке. Процес ликовног васпитања и образовања уважава методе до којих је дошла дидактика. Када се говори о нивоима васпитно-образовног рада треба напоменути да се користе исте методе, али прилагођене узрасту деце. На пример, рад са предшколском децом је заснован на игри и у извесној мери се разликује од рада са школском децом са којом се реализује настава.

Методe указују на то како и на који начин остваривати планиране циљеве и задатке у оквиру одређене васпитно-образовне области. Пошто не постоји једна метода која би била довољна за васпитно-образовни рад, један од задатака наставника јесте и правилан одабир и примена адекватних метода у васпитно-образовном раду у складу са садржајем одређене области (у овом случају ликовне уметности). Иако свака васпитно-образовна област има своје специфичности, важно је напоменути да наставник не сме у раду користити непроверене методе које су произвољне и субјективизирание.

Такође карактеристика метода у васпитно-образовном раду јесте да се могу повезати са научно-истраживачким методама, јер процес сазнавања у настави је сродан процесу трагања и откривања у науци. Аналогно томе, када је у питању ликовно васпитање и образовање може се исто рећи и за однос метода рада и њихових специфичности у овој области, са процесом ликовног стваралаштва.

У васпитно-образовном раду постоје три основна медија преношења знања: реч - усмена и писана реч (усмено излагање, разговор, рад са текстом) посматрање - слика и други визуелни материјал (илустрација и демонстрација) и практичан рад (експериментално-лабораторијски радови, практичне ликовне активности).

Ове врсте метода у ликовном васпитању и образовању се не користе у свом примарном облику само као начин преношења знања, чињеница и вештина, већ и у сврху култивисања личности, па се унутар њих могу дефинисати и специфичности ликовног васпитања и образовања. Можемо их поделити у три основне целине:

- *Вербално-шексјуална методa*
- *Показивачка методa*
- *Методa сазнавања кроз праксу*
- *Откривачка и проблемска методa*

Вербално-текстуална метода

Реч је стимуланс који подстиче различите психичке механизме. Вербална комуникација је најприступачније средство за размену информација међу људима. Методe засноване на речима омогућавају да се и друге методe лакше примене у раду, као што је на пример демонстрирање одређених поступака и слично. У васпитно-образовном раду се најчешће користе вербално-текстуалне методe које се деле у три групације: монолошка методa, дијалогска методa и методa рада са текстом.

Монолог представља облик излагања у коме наставник самостално излаже одређене информације. Постоје три вида монолошке методe, а то су: описивање, причање и предавање. Монолог се користи као метод на самом почетку ликовне активности у виду увођења када наставник мотивише децу за рад, када истиче задатак, предлог мотива, објашњава употребу материјала и организација рада, када децу упознаје са новим стварима и појмовима из околине и уметности. Дуги монолози наставника доводе ученика у пасиван положај слушаоца, што може имати негативан ефекат и остављају мало времена за рад. Важно је да излагање треба да је што краће, јасно и разумљиво, јер тада има подстицајну улогу.

Описивање (или „сликање речима“) састоји се у причању о предметима, појавама и процесима, њиховим особинама, реакцијама под одређеним условима, итд. Са млађом децом најчешће се примењује повезано са илустровањем и демонстрирањем. Користи се у свим фазама рада при чему наставник треба да појасни и расветли неки проблем, да укаже на неку логичку повезаност и законитости. Оно може бити фактографско када се само наводе одређене чињенице или аналитичко које је живописно, сликовито и обојено емоцијама.

Објашњавањем се код деце активира и усмерава пажња на оно што је битно, помаже деци да откривају суштинске карактеристике, унутрашње особине и значење предмета, појава, људских односа и да продубљују знања. Овим поступком се деци указује на различите углове гледања на чињенице које се презентују, оне се повезују са претходно упознатим чињеницама и доприноси се уобичавању стечених знања у систем. Објашњавање се користи нарочито

у току примене других метода, посматрања појава, анализирања предмета, коришћења сазнатог у пракси, разних игровних и стваралачких активности и сл. Без усмеравајућег утицаја објашњавања, гледања, слушања, додиривања и других перцептивних радњи запажено се не би повезало са другим искуствима, нити би касније могло успешно да се примењује у стваралачком изражавању.

Причање или њриповедање је усмерено на излагање одређених информација у форми приче са радњом или хронологијом и развојем догађаја која треба да илуструје одређени проблем. Карактер приповедања је емоционалан и делује мотивационо на психологију слушаоца будући у њему доживљај, што је за област ликовне културе веома важно. Овај вид монолошке методе се успешно користи у раду са децом млађег узраста, буди у њима радозналост, заинтересованост за одређени проблем, машту и доживљај.

Предавање или тумачење као облик монолошке методе за тумачење непознатих термина и појмова, а основна карактеристика му је систематичност и логичка структура градива. Веома је важно да се предавање прилагоди циљевима и задацима одређене области која се обрађује и сазнајним могућностима детета. Такође је важно да се у предавању издвоје и акцентују битни елементи проблема да се дете не презасити са великим бројем информација које могу да га удаље од основног проблема. Примери који илуструју материју која се обрађује и задаци морају бити у вези и у функцији уважања одређених знања и вештина везаних за проблем предавања. Веома важно да се предавање, као и остали облици монолошке методе комбинују са осталим методама, као и да се одређене битне информације забележе на табли графиконима, сликовно и сл. Осим наставника, дете такође има прилику да самостално излаже неке садржаје који се односе на одређена тумачења ликовних феномена, тумачење и анализу сопственог ликовног рада, уметничког дела и слично, као и да искаже сопствени доживљај.

Дијалог представља двосмерну комуникацију која подразумева два или више учесника. Дијалог или разговор може бити индивидуални (наставник-дете или дете-дете) и групни дијалог. Дијалог је заснован на размени информација, мишљења, ставова кроз систем питања и одговора. Као наставна метода дијалог се разликује од обичног разговора јер је усмерен на остваривање одређених дидактичких циљева. Предност ове методе је што је динамична и омогућава активно учешће деце и уводи их у „колективни процес мишљења“ (Трнавац, Ђорђевић, 1995). Постоји неколико врста дијалога.

Хеурислички разговор је врста дијалога где наставник ствара проблемску ситуацију којом усмерава дете да буде активно и да самостално путем трагања долази до решења проблема и изводи закључке. Да би се то постигло наставник умешно постављеним питањима наводи ученике да „откривају“ нова сазнања. На тај начин се хеурислички разговор разликује од катехетског разговора, применљивог првенствено приликом понављања и утврђивања градива у коме се тачно репродукују одговори на унапред формулисана питања, а служи тренирању памћења одређених података.

Поуларно ѡредавање представља дијалог у коме наставник има водећу улогу и разговор води према унапред осмишљеном систему питања и одговора, при чему треба бити обазрив како се не би дијалог сводио на очекиване одговоре који не смеју изаћи из контекста и не подразумевају промишљање, трагање за новим приступима проблему. Овакав дијалог се најчешће примењује за увођење у радне активности.

Дискусија представља једну од најефикаснијих дијалогских метода и састоји се у размени ставова и мишљења саговорника на одређену тему. Дискусија подстиче критичко мишљење, демократичност, толеранцију, емпатију и емоционалну културу. Веома је важна личност наставника који мора бити добро припремљен за дискусију у материји која је предмет разговора, интелектуално и емоционално ангажован, да посматра децу као целину у којој је сваки појединац равноправан у дијалогу. (Трнавац, Ђорђевић, 1995).

Када говоримо о ликовном васпитању и образовању, дијалог са децом треба водити пажљиво, уважавати њихов израз, осећања, мисли, при чему дете повезује речи и унутрашње слике свести и доживљаја. Важно је да систем питања буде дидактички функционалан, прилагођен узрасту и могућностима деце, одмерен и проблемског карактера. Ако се постигне добра вербална комуникација са децом, очекује се и таква ликовна комуникација која их може подстаћи на све богатије представљање садржаја и на искреност у казивању. Наставник не треба да буде доминантан у свакој ликовној активности јер то може да омета ученика у самоучењу које има значајно место. Он мора бити спреман и да слуша и проширује могуће видове поступања које ученици примењују. Сигурно је корисније на питање ученика рећи „Ја не знам, али хајде да заједно ѡронађемо одговор“, него увек имати спреман одговор. Мора да постоји шанса за размену мисли и групну дискусију између наставника и ученика, као и ученика међусобно.

Рад са текстом подразумева коришћење писане речи као вид преноса и размене информација. Осим што дете може да прошири одређена знања посредством писане речи, такође се користи писаном речју да изрази своје мишљење, ставове и презентује знања. У раду се користе различити дидактички материјали – уџбеници, радни листови, енциклопедије... Текст може бити *научни, фактографски или литерарно-ѡоеѡски*. У ликовном васпитању и образовању текст има функцију преноса информација којим деца треба да усвоје нове појмове, фактографске чињенице (на пример подаци из историје уметности), упознају се са одређеним законитостима у ликовном изражавању и слично. Литерарни текст може да послужи за илустровање, да се нешто објасни, или да се појача дететова емоција и доживљај. Текст из књиге наставник у раду са децом треба мање да чита, јер је тада усмерен на књигу, при чему читање не сме бити монотонно. Он више треба да препричава текст чиме се постиже бољи контакт са децом.

Показивачка метода

Показивачка метода се користи за *илустрацију* и *демонстрацију* одређених предмета, појава и процеса и ослања се на чулно, а посебно на визуелно опажање. Посматрање оног што се илуструје или демонстрира може представљати: методички поступак који се примењује за илустрацију садржаја који се преносе помоћу других метода (на пример илустрација садржаја у тексту) или методу васпитно-образовног рада када је циљ показивања усвајање одређених знања и вештина. У посматрању учествују сва чула, па је важно да наставник коришћењем ове методе ангажује код детета опажања која су заснована на различитим сензорним процесима. Могу се показивати природни облици и боје, догађаји, поступци у коришћењу материјала и руковања прибором, уметничка дела, дечји ликовни радови, предмети за свакодневну употребу...

Показивање објеката које треба насликати, показивање деци како се нешто црта и исправљање дечјих облика спада у вид наметања индивидуалних ликовних критеријума наставника и доводи до ометања дечјег ликовног стваралаштва, што је својствено академском моделу. Ништа не треба показивати што би могло да послужи као готов узор за прецртавање. Никако не треба показивати слике из сликовница пре него што илуструју неки текст јер су то готова визуелна решења одраслог уметника, као ни цртати пред децом како се не би наметали модели и шеме који могу угрозити дететову самосталност и индивидуалност. Треба показивати све оно што може да подстакне сопствене напоре детета да нађе своје решење ликовног проблема. Могуће је деци представити и неке визуелне структуре (уметничка дела) које ће схватити тек касније када достигну потребну зрелост да би их разумела, али наставник због слојевитости ликовног дела бира за методску обраду онај слој који деца могу да приме у зависности од узраста.

Посебан облик показивачке методе је *демонстрациони експеримент* који изводи одрасли да би приказао неки процес по фазама, од почетка до краја, пратећи га објашњењима. На тај начин он подстиче децу да опажају и закључују, на пример о мешању боја, о процесу примене технике папир машеом, очекиваном или неочекиваном резултату прскања бојом по подлози и сл. Разликујемо експеримент који изводи одрасли, а деца га посматрају, од експеримента који врше деца који се може сматрати за облик откривачке методе. Када се говори о ликовном васпитању и образовању овај методски облик се може применити у подстицању деце у области ликовног стваралаштва да упознају и истражују различите ликовне технике и материјале, односно медије, различите процесе ликовног стварања, коришћење ликовних елемената на различите начине постављањем у специфичне односе при креирању сопствене ликовне активности. Демонстрационим експериментом се омогућава развијање креативног, дивергентног мишљења као услова за стваралаштво у свакој уметности, посебно ликовној која се базира на визуелним елементима.

Савремена школа се у великој мери ослања на визуелне информације које прате и подржавају теорију. Важно је да избор визуелних садржаја који се илуструју и демонстрирају деци буду правилно одабрани и у функцији онога што се жели постићи обрадом одређене ликовне целине или решавањем одређеног ликовног задатка, затим начин посматрања, као и шта је циљ посматрања. Показивачка метода има важно место у васпитно-образовном раду и успешно се комбинује са осталим методама рада, а директно је повезана са принципом очигледности и апстрактности.

Ако наведене врсте показивања као методе подстичу децу да имитирају природу, ликовне радове друге деце или уметника и удовољавају укусу наставника, то значи да ти наставници имају склоност ка академском моделу, што није у хуманистичком духу наше школе. Може се претпоставити да разлог честе одређености наставника за методе које су академског карактера, јесте заправо резултат бесциљности, неструктурираности и несистематичности у раду, као и да се наставник не руководи циљним оријентацијама предшколског или школског програма и импровизује у пракси, користећи методе рада које су произвољне и које заправо штете развоју дечјег ликовног стваралаштва.

Метода сазнавања кроз праксу

Метода сазнавања кроз праксу подразумева реализацију *ипрактичних задатака* са циљем формирања и усавршавања вештина и навика како би се оспособили за самосталан рад. Ова метода се обично користи након обраде одређене целине или области за понављање и уопштавање усвојених знања, вештина и навика, односно за примену теоријских сазнања у пракси. Наравно то не подразумева конвергентан, једносмерни приступ у решавању ликовног проблема, већ дивергентне приступе у самосталном стваралачком раду.

Када говоримо о раду са предшколском децом и децом млађег школског узраста ликовно васпитање и образовање има своје специфичности јер је то начин на који дете учи кроз ликовне игре и креативан рад. Ова метода подразумева игру и експериментисање ликовним материјалима, при чему деца опробавају, истражују, откривају, стичу искуство које касније успешно примењују у ликовном изражавању. Ликовно васпитање и образовање је креативан процес па се технике не уче, већ се техника усваја у самом процесу практичног рада. Дете може да користи материјале на себи својствен начин. Дете у активности истраживања, експериментисања и игре материјалима посматра, уочава и открива, мисли и дела. Много је важније оно што се у детету збива док открива могућности истраживања материјалима него сам резултат таквог чина, дакле да дете стиче искуство сопственом активношћу.

Откривачка и проблемска метода

Откривачка метода поставља ученика у позицију да самостално истражује и открива решење на задати проблем, најчешће применом индуктивних поступка. Откривачка метода је заснована на развијању способности стваралачког, дивергентног мишљења. Овај метод је веома користан у области стваралаштва, јер даје могућности наставнику комуницирајући са дететом уједно га и подстиче да самостално истражује и открива решења. Применом откривачке методе ученици се оспособљавају за самосталан рад и учење, подстиче се на активност и омогућава наставнику увид у стечена знања и разумевање ученика.

Каже се да „истина коју сами откријемо, никада се не заборавља“. Један од највећих проблема образовања јесте његов развојни učinak, односно да се поред стицања знања што успешније формирају и способности. Да би образовање било развојно, потребно је да се повећа учешће самог детета, а задатак одраслог у том процесу јесте да организује и усмерава дечју активност. Учење откривањем се супротставља рецептивном учењу у коме се одређени појам презентује детету у финалном облику, а дете треба само да га уведе у своју когнитивну структуру. Код откривачке методе, која се може назвати и стваралачка дете преуређује и трансформише податке и проналази генерализације, пре него што их унесе у когнитивну структуру (Јовановић, 1984, навод С. Кошничар, 2002, 137). Вредност ове индиректне методе јесте у томе што омогућава активну улогу детета у сопственом развоју и задовољавању његових аутентичних потреба, које могу да буду потиснуте претераним коришћењем директних или непосредних метода утицања на дечји развој и учење.

Вербалне методе или показивачке методе су веома ефикасне, али у комбинацији са откривачком могу у значајној мери активирати дете на откривање, превазилажење препрека, решавање проблема, стваралачко понашање, радозналост и имагинацију. Знања стављена у формализоване оквири, ако се не повезују са дечјим искуством, немају оперативну вредност и претварају се у догме.

Постоји проблем у пракси да се откривачка метода, асимилирана у класичан систем поучавања, често своди на то да деца откривају само оно што је наставник предвидео, чиме се губе многи позитивни ефекти ове методе. Треба водити рачуна да не дође до претеране програмираности (као код М. Монтесори), која може бити привлачна (на пример у ликовном да се ученицима дају исти материјали за креирање нпр. декоративни колаж, са истом темом, форматом папира, и сл. где се оставља мало простора за креативност и доводи се у опасност да радови личе један на други), али води ка конвергентном приступу, уместо ка дивергентном мишљењу као основној одлици стваралаштва.

Специфичности примене откривачке методе зависе и од врсте сазнања до кога доводе. Док се физичко сазнање гради „открићем“, логичко-математичко се изумева (Колумбо је открио Америку, али не и изумео). Ова разлика је значајна због примене метода, где је улога наставника или васпитача да у остваривању програма ликовног васпитања и образовања који у основи има когнитивно-развојни карактер, помогне детету у изграђивању сопственог знања „вођењем дететовог искуства“, а не преношењем знања у готовом облику.

Проблемска метода је веома уско повезана са откривачком методом. Проблемска метода је „гимнастика“ за интелигенцију и креативност. Ова метода представља процес који води до сазнавања путем решавања проблема. Ј. П. Гилфорд наводи да постоји неограничен број ситуација које се могу назвати проблемским, па се и процес учења може у извесној мери поистоветити са појмом решавања проблема. У васпитно-образовном раду као проблем може се одредити свака ситуација коју дете може решавати уз извесно усмеравање, под условом да до решења дође уз помоћ неке операције која није аутоматска радња или понављање наученог одговора, већ увиђање. Под овим појмом подразумева се увиђање својстава и односа, проницање у узроке и суштину појава, околности и стваралачке примене раније стеченог искуства, интуитивно и аналитичко мишљење уз манипулисање апстрактним појмовима, сазнање, учење, и адаптација у складу са сопственим циљевима (Е. Каменов, 2006, 86).

Проблеми који се решавају могу бити практични (решава се на практично-опажајном плану) и постављени на симболичком материјалу (решавају се планирањем, при чему материјал са којим се располаже служи за проверу постављене хипотезе) (Е. Каменов, 1969, 43). Сазревање је један од фактора постепеног преласка са практично-опажајног, на мисаоно, појмовно решавање проблема.

Први корак у примени ове методе је одређење проблема, односно да дете прихвати одређену ситуацију као проблем, али не по својим објективним условима, већ као препрека за постизање одређеног циља, за задовољење дететове потребе, ако га је прихватило као таквог. Улога наставника јесте да децу учини свесном проблема, да би се у *другом кораку* формулисале претпоставке (хипотезе) чија истинитост тек треба да се провери. У стваралачком раду је важно допустити деци фантазију, досетљивост и оригиналност. *Трећи корак* је да се претпоставке испробавају теоријски (на пример кроз групну дискусију деце и наставника) и практично (експериментисањем у практичном раду). Последња фаза је резимирање стеченог искуства или уопштавање када се испитује шира вредност решења нађеног за одређени проблем, чиме се обезбеђује трансфер онога што је сазнато, било да се ради о научним или уметничким садржајима. Веома је важно да деца вербализују своје практичне операције, што само по себи представља уопштавање, чиме ће постати свеснија и моћи објективније да расправљају о њима. Важно је напоменути да се у решавању проблема, посебно у области уметности, деца не могу ослањати само на рационалан приступ,

већ то треба да буде спој интуитивних и рационалних поступака. У ликовном васпитању и образовању је могуће постављати различите проблемске задатке који захтевају истраживачки рад, при чему би проблемски задатак требало да садржи непознате елементе и да захтева од ученика проналажење једног или више оригиналних решења утичући поред осталог превасходно на развој креативности.

Откривачке и проблемске методе нису значајне само због свог образовног учинка и прилагођености деци, већ имају утицаја на много шире димензије дететове личности, као што је изграђивање когнитивног стила, постепено оспособљавање за самообразовање, постизање интелектуалне анатомије, дивергентно мишљење, оригиналност, индивидуалност, иницијатива, склоност ка трагању за новинама и експериментисању, итд., што представља основу за стваралачке активности у процесу ликовног васпитања и образовања.